

BARCSAY ANDREA-KRISZTINA

A TUSAKODÁSBAN SZAGGATOTT EMBERI SZÍVEK DRÁMÁI

Bevezető megállapítások a fordítás és színház tárgykörében

A fordítás, ezen belül a színdarabok fordítása fénykorát élte a 18. század 70-es éveiben és így ez a jelenség valóságos programként jelenik meg, ahogy ezt már többen is megállapították az utóbbi évek kutatásai során. Nem túlzás azt állítani, hogy valóságos fordítói mozgalomról van szó. Egyed Emese is hasonlóan értékeli: a színpadi művek fordításának igazi „*programja* azonban Erdélyben csak az 1790-es években figyelhető meg. Fordítanak, hogy műsor legyen.”¹

Ami az érzékeny hősöket illeti, az is annak az új típusú felvilágosult embereszménynek a prototípusa, amely Kerényi Ferenc szerint is részét képezi a dráma művelésének. „A dráma művelésének immár új, kettős célja volt – állapította meg Kerényi: a magyar nyelv gazdagítása és az erkölcs nemesítése, új és egyre több felvilágosodott, polgári vonást hordozó embereszmény állítása. Ez utóbbi folyamatos, nem gyors, de jól észlelhető elmozdulást mutat az iskoladráma didaktikus alakjaitól vagy az ehhez hasonlítható steril bécsi udvari költő Metastasio iskolaszínpadi kedveltségétől a francia klasszikus dráma közvetett és közvetlen hatásán át, (amelyet a barokk heroizmus erős hazai irodalmi hagyománya erősített) az „érzékeny ember” valóban új ideáljáig.”² Tanulmányunkban is az érzékeny hős színpadi alteregójának és jellemvonásainak elemzésére teszünk kísérletet.

Ennek a típusú drámának is az a célja, mint a korabeli irodalmi művek többségének, hogy az életszerűség illúzióját keltse.³ János Szabolcs szerint: „A XVIII. század második felében alakult ki ugyanis a polgári illúziószínház, amely alapján az a tétel állt, hogy a színpadon az élet játszódik, a színpadi történet maga a valóság.”

Tanulmányunkban báró Naláczi József drámáját, dramaturgiai eszközeit, főként a karaktereket mint az érzékenység hordozóit vizsgáljuk meg: a műnek „különös ereje és szépsége voltak azok az erények, melyek a fordításra

1 EGYED 2003, 149.

2 KERÉNYI 1990, 43-44.

3 JÁNOS-SZATMÁRI 2007, 39.

sarkallták” – vallja Naláczi az Előjáró Beszédben,⁴ ezért is eshetett választása Baculard D’Arnaud művére. Naláczi József szorosan Báróczi irodalmi köréhez tartozott, az ő hatása alatt munkálkodott, eljárásai, stílusa sokban emlékeztetnek az övére. Ő fejt ki Baculard d’Arnaud nyomán a szomorúságból, borzadályból táplálkozó szépség tanát, mely szerint a szomorúság a legértékesebb emberi magatartás. Fordítása ízléstörténeti és kritikátörténeti szempontból is fontos dokumentumként értékelhető.⁵

Hatástörténeti szempontból az érzékeny regények és színházi előadások hasonlóságot mutatnak. Ha a korabeli megítéléseket vesszük számba, főleg ami az olvasóközönség új rétegét, a nőket illeti, érdekes megállapításokra figyelhetünk fel. Ilyen jellegű érveléseket kötetek elé illesztett előszavakban, ajánlásokban, a levelezésekben, prédikációkban találhatunk. Ezt láthatjuk Naláczi és Báróczi ajánlásaiban is. Naláczi *A Szerentsétlen Szerelmesek avagy Gróf Comens* című Baculard D’Arnaud regény fordításához írt *Ajánlását* a „Nagy Erdélyországi szép Nemhez” intézte 1797-ben. Vagyis Naláczi *Ajánlása*, akárcsak a Báróczié (”Kedves Hazám” kezdetű), azt a periódust jelzi, amikor a szerző már valóságos olvasóközönség létevel számol.

Ez utóbbi kategória sem volt egyértelmű, ugyanis többen határozottan véleményt nyilvánítottak a nők olvasási kultúráját illetően. Különösen ami a románirodalmat illeti, a legtöbb vélemény elítélő volt. Ilyen volt a Faludi Ferencé, aki így intette őket:

„Meg ne izelitse a ‘fiatal Dáma a’ Romantzia-Irásokat, mert oda lesz miattak. Hatalmas arsenicum-méreg lakik ezekben a’ könyvekben ...”⁶

---

4 NALÁCZI 1793, *Előjáró Beszéd* XXII.

5 BÍRÓ 1998, 104.

6 FALUDI 1991, I. 172. Faludi Ferenc véleménye mellett felsorakoztathatók mások is, mint pl. Orczy Lőrinc, akik a románokat erkölcsi szempontból elítélték. Ez az elítélő vélemény a kor legelmélyültebb gondolkodóit éppúgy jellemezte mint a kevésbé ismert vagy ismeretlen tudós vagy egyházi szerzőket. Főleg a puritán protestánsok véleménye egyértelműen elítélő, míg az angol papok ajánlják pl. Richardsont olvasmányként. A románírók még sokáig hozzák fel mentségül a bevált érvet, miszerint művük az erkölcsök jobbítását szolgálja.

Kazinczy Aranka Györgyhöz írt levelében pedig a mesterének vallott Báróczyt idézi, aki hasonló módon vélekedett:

„Ej, sokat köszönök én a’ Románoknak, sokkal vagyok a’ Kassandrának adóssa!”⁷

Naláczi tehát ilyen módon közelítve a hölgyekhez korának sokrétű problematikáját érinti, s ezt hozzáértően és empátiával teszi:

„Azért vagyon okom reája, hogy nállomnál sokkal értelmesebbek erősítése után a’ szép Nemnek érdemlett dicséretéről szoljak, sőt bátran elmondjam, hogy méltó minden tiszteletünkre különös tulajdonságaiért, és végre hogy sokakban tökéletesebb nállunknál.”⁸

A szerző szokásos írói pózként a humanista tekintélyelvűség szellemében hozza a bevált formulát a *Szép Nem*, azaz a hölgyek dicséretét illetően. Férfiíróként a nő tisztelete, a nők olvasóként való értékelése újdonságnak számít a korban. Bár még sokáig vita tárgyát képezi a nők olvasói státusa, és az, hogy mit is olvassanak, ha ezt megengedik nekik, az érzékeny irodalmat honosítani, népszerűsíteni kívánó testőríróink, Naláczi és Báróczy, mintegy természetes mozdulattal felkarolják a magyar olvasótábornak ezt az új, specifikus rétegét. Ezekben az ajánlásokban a szerzői intenció egyrészt a hölgyeket szólítja meg és kiemelt figyelembe részesíti, másrészt a különféle, főleg egyházi részről jövő erkölcsi tiltások intik, tiltják el őket, mind a románok olvasásától, mind a színházi előadások látogatásától. Ezek szerint az ellenzők szerint, a nők mind olvasóként, mind színházi publikumként „veszélyeknek vannak kitéve”. A vélemények megoszlottak arról, hogy ezek közül melyik a veszélyesebb tevékenység.

Magyar vonatkozásban a színháznak a nemzeti karaktert kiemelő jellegén kívül ennek visszája is létezett, mikor is a magyar nemesség a színházat erkölcstelennek, a „szüzesség megrontása helyének” tartotta.⁹

---

7 A Bácsmegeyey védelmében így írt: „Tanúlnak, tanúlnak belőle szerelmet a ‘mi ifjaink és leányaink, az tagadhatatlan: de néha egy kis morált és egyebecsckét is tanulnak.” Kazinczy levele Vitéz Imréhez, 1789. aug. 3. KazLev. I. 521.

8 NALÁCZI 1797, *A’ Nagy Erdélyországi Szép Nemhez* III.

9 KERÉNYI 1990, 51.

Herepei János (halotti) prédikációjában a színház veszélyeire hívta fel a figyelmet, több más kortársával egyetemben, a lelkészek szerint ezek a típusú szövegek nem voltak összeegyeztethetők a puritán erkölcsiséggel:

„Ezeknek a nyavalyás repülő írásoknak, a vigyázatlan olvasókra való befolyások által, úgy látszik, az asszonyoknak egész élete, egy Románná változott(...) A theátrum a Románoknál annyival veszedelmesebb, hogy amit a Románokban csak képzel, azt itt megtestesülve látja”.¹⁰

Ennek a felfogásnak ment ellenébe Naláczi is, aki erkölcsnemesítő szándékkal is írta műveit.

A szövegek szerkezeti vizsgálata

Ebben a tanulmányban Naláczi első drámafordítását vizsgálom meg, ez egyike a legelső francia eredetű szomorújátéknak: *Szerentsétlen szerelmesek avagy G. Comens* (1793). A mottó definíciója szerint „*et qui pungit Cor prosert sensum.*” Ennek a szomorújátéknak ikerdarabja, az *Eufémia vagy a vallás győzedelme* 1783-ban, gróf Comens (franciául Comminge) története¹¹ összeállítása előtt készült, de csak ez után jelent meg. (Az *Eufémia* kötet 7 szerkezeti egységet tartalmaz, ezek közül a magyar fordításirodalom vonatkozásában a következő négy rész meghatározó: az Ajánlás, az Elöljáró Beszéd, a memoárregény, és a dráma.)

Naláczi eredeti szövegrészei főként az első két szövegtörzshez tartoznak, az *Ajánlásban* és az *Elöljáró Beszédben* találhatók. A szerző a francia forrásszöveghez képest tömörít. Míg D’Arnaud-nál az író levele teszi ki a könyv java részét, amit a drámai variáns, illetve a mémoires követ, addig Naláczi mindkét fordításának nagyrészt a mémoires teszi ki *Eufémia történeti* címmel, ezt követi a történet drámai kidolgozása, majd az író levele. (A két könyv a művek eloszlásában fordított tendenciát mutat: ami Naláczinál többletként szerepel, az nem más mint az általa írt és nem franciából fordított *Ajánlás*.)

Mindenképpen szükséges áttekinteni az *Ajánlás A’ Nagy Erdély Országi Hajadonokhoz; Elöl-Járó-Beszéd (Préface)*, illetve a közbeiktatott *(Az Irónak Ezen Munkájáról tett szükségesebb Jegyzései; Egy Barátjának szóló Levelében (Lettre de l’auteur ‘a l’occasion du drame précédent)* francia eredetijét és

---

10 HERPEI JÁNOS: *Azok a pontok amelyekből az asszonyokat nézni és megítélni kell* (Bánffy Klára) = *A meg-koronáztatott asszony-ember*, Kolozsvár, 1805, bővebben ld. NAGY 2000.

11 NALÁCZI 1793.

a magyar járulékos szövegegyeségeket. Ez utóbbi francia eredetije a drámai változatot emeli ki, hiszen D'Arnaud (a szerző) ezekben a bevezető szövegekben részletező tablót ad a korabeli francia színházról és annak szerepéről, valamint az újnak számító érzékeny dráma hatásáról.¹²

Ez a dráma könyvekben betöltött pozíciója szempontjából is érdekes: D'Arnaud-nál mindig könyvnyitó helyen szerepel, míg a levél, amely terjedelemben túlszárnyalja a drámát, a kötet végén kap helyet. Naláczinál pedig a könyv végén, míg a nála terjedelemben hosszabb mémoire a kötet elején található. A két dráma szerkezeti vázát összehasonlítva megállapítható, hogy mindkét esetben Naláczi a francia eredetihez képest változtat, a francia bevezető (ld. Mellékletek) rövidíti, kivonatolja, illetve a művek sorrendjét felcseréli, stb.

A Szerentsétlen szerelmesek, avagy Grof Comens és az Eufémia, avagy a vallás győzedelme

A szüzsé, a klastromrománok jellegzetes szerelmi története kísértetiesen emlékeztet a később íródott ikerdráma, az *Eufémia* szüzséjére és a kor egyik sikerkönyvére, a *Szigvártra* is. A szövegépítkezést a különböző műfajokban való kísérletezés tölti be. Ezáltal történetvariánsok élnek egymás mellett, adaptációk epikából drámába, és mindezek mellett a levélforma is megjelenik és jelentőséget nyer. Ezek különböző befejezésekkel rendelkeznek, de közös vonásként a főhősök egyik variánsban sem lesznek egymáséi.¹³ A történetvariánsok egyfajta írói játékként is felfoghatók, kísérletként, hogy mi is hozható ki az alaptörténetből. A különféle változatok már hatástörténetileg is differenciálódnak.

Margócsy Istvánnak a *Szigvártról* megfogalmazott véleménye Naláczi műve esetében is megállja a helyét.

---

12 KALLÓS 2011, 67.

13 *Uo.*

„...az elhunyt Szigvártot saját férfikolostorába, kedvesétől elszakítva úgy hagyja eltemetni, hogy még régi kebelbarátja és sógora sem lehet jelen. A szelídítés nyilvánvalóan nagy hatású: a katolikus szerzetesrendbe belépett szerelmesek még akkor sem nyerhetik el szerelmük legitimációját, ha sorsuknak szerencsétlenségét a könyv mélyen fájlalja. Hiába érződik a könyv szövegén némi protestáns íz.”¹⁴

Mint a kolostor-regényekben általában Grof Comens és szerelme Adelájd itt sem lesznek egymáséi, Nalácz fordítása megőrzi a francia mű eredeti végkimenetelét, az egymás mellé temetés megoldását, a főhős utolsó kívánságának megfelelően.

Felvetődik a kérdés, hogy ha Nalácz megőrizte az eredeti költői befejezést a *Szerentsétlen szerelmesekben*, akkor a Margócsy említette Barczafalvi-fordítás talán a cenzúráról való félelmében választott más megoldást.

Az *Eufémia* története kísértetiesen hasonlít Szigvártéra, mely szerint a két egymástól elszakított és csúnyán megtevesztett szerelmes kolostorba vonulván csak akkor ébred rá a valóságra, amikor már túl késő, mert az már megváltozhatatlan. Cselekménye egy klostromban kezdődik, az események, helyszín és szüzsé azonos a *Comminge*-zsel, ahol Eufémia az Úrhoz fohászkodik, hogy szerelmes érzéseit hajdanvolt szerelme iránt elfojthassa. Nalácz fordításköteteit elsősorban az jellemzi, hogy a műveket más műfajban is olvashatjuk, ezeket a műfaji feldolgozásokat pedig a francia eredeti forrásszövegek alapján tolmácsolja.¹⁵

A *Grof Comens* filológiai háttere, azaz intertextusai szövevényesebbek mint az *Eufémiában* fellelhetők. vagy legalábbis az irodalomtörténetnek erről többet sikerült feltárnia mind eddig.

---

14 MARGÓCSY 1998, 667. „Ami Barczafalvi nagy vihart kavart, de igen népszerű könyvét illeti a magyar kiadás egy helyütt, vagy cenzurális okokból, vagy csak a várható elítélő társadalmi visszhang kikerülése okán, igen jelentős enyhítő változtatást is kénytelen alkalmazni, ráadásul a történet legvégén a megoldásban. A már ismertetett sztori, történet során a kolostorba zárt, egymást halottnak tartó két főhős, csak akkor találkozik újra, amikor a hölgy már haldoklik, s épp a szerzetes papként szolgáló Szigvárt hozná számára az utolsó kenetet: a felismerés után előbb a hölgy, majd valamivel később a férfi is belehal rettenetes sorsába. Ám míg a német regényben a két szerelmes, kívánalmuknak megfelelően, jóindulatú és megértő előjáróiknak szerető akaratjából, ha titokban is, de egymás mellett nyugodhat, addig a magyar változat ezt a nyilvánvalóan túl merész megoldást megvonja a szerelem mártírjaitól...”

15 Vö. BÍRÓ 1978, 21: „Nalácz annyi műfaji változatban (színmű, regény, elbeszélés, heroida) mondja kötetében gróf Comminge történetét, hogy végül is már nyilvánvalóan nem a történet kedvéért mondja.”

A dráma címe *A szerencsétlen szerelmesek, avagy gróf Comens*, tehát az ikerdarabbal szemben a visszaemlékező férfihős nevét viseli. Mivel a történet a Trappe apátságban indít, joggal mondhatnánk, hogy a dráma helyszíne és szereplőgárdája teljességgel innen származik. Ezenfelül a nyitójelenet, a szüz-sé rokonsága, szinte mondhatni azonossága a klastromrománok műfajába illeszti, illetve az ebből készült dramatizálások közé. A *Szerentsétlen szerelmesek* címet¹⁶ d'Arnaud adta a dramatizálás alkalmával. A magyar drámaváltozat a cselekményt már a kolostorból indítja mindkét Naláczi-dráma esetében, itt kerül sor a sorsdöntő felismerésekre. Tehát az ún. előtörténet elmarad és a domináns eseménysorral indul a dráma. A dráma érzékeny hősei vívódó hősök, akik két értékrend közt ingadoznak. A vallásos világképet megidéző konklúzió szerint a boldog szerelem útja nem járható, és az élettől való elvonulás, a szerzetesi létmód nem hoz megoldást, tehát valójában nincs is reális alternatívája a hősök életének.

A hősnő másképp dönt

A mű igazi, kódolt mondanivalóját csak a figyelmes olvasatkor fedti fel, és ez vezethette félre a mű első értékelőit. A korabeli kritikusok egész sora állapította meg a mű kegyes – erkölcsnemesítő hatását, La Harpe-tól Baculard D'Arnaudig. A poétikai megközelítés során¹⁷ a kritika néhány eredeti megoldást vetett fel. A regényváltozatban a szerző a hagyományos regény elemeit, sablonjait nem hagyományos, rendhagyó módon használja. Az üzenet ezekben a különös módon alkalmazott narratív elemekben rejlik, és ezeknek az egyéni megoldásoknak köszönhetően az érzékeny román nem marad meg a puszta szórakoztató olvasmány szintjén, hanem igényes literatúrává válik. Ezzel a műfaj többre hivatottságát is bizonyítja: azt, hogy az érzékeny regény műfaja nem sejtett lehetőségeket rejt magában; egyúttal vájt fülű olvasót is feltételez, aki képes megfejteni a rejtett üzenetet, az első látásra szokványosnak tűnő kolostorregény egyszerű története mögött. Természetesen ezek a megoldások, a főbb cselekményszálak, a hősök atipikus döntései mind megjelennek a dráma változatban is, hiszen a mű részei.

---

16 D'ARNAUD 1764.

17 DECOTTIGNIES 1970, 315.

Ilyen figyelemfelkeltő módon jelentkezik a kényszerházasság motívuma, mely a kolostori tartózkodás meg a fogság mellett a tipikus kalandok sorába tartozik. A kényszerházasságok többnyire szülői kényszer hatására köttetnek, itt azonban egy közvetett személy, kedvese apja zsarolásának lesz áldozata Adelájd, a mű főhősnője, akinek alakja az egyes szövegváltozatokban több-kevésbé eltérően jelenik meg.¹⁸ A kényszerű nász esetében többnyire a házastárs személye is meghatározott. Itt azonban Adelájd maga választja kérői legellenszenvesebbjét Bénavidest¹⁹ saját vallomása szerint: Bénavidest választva Comminge-nak fogad hűséget.

Az érzékeny művek hősnői mindig a hagyományos erkölcs elvárásainak megfelelően döntenek: Eufémia, Naláczai másik művének hősnője visszautasítja a kolostorból való szökési tervet, mivel már mindketten felszentelt egyházi személyek. A kortárs Báróczi művében a hősnők hasonló etikai viselkedésmintát követnek Koráli²⁰ beleegyezését adja a nemkívánatos házassághoz, Leonórka²¹ bűnbánóan visszatér falujába, a grófné megbocsát haladokló férjének Báróczi *Két Szerentsétlenek* című elbeszélésében.²² Adelájd szerelme azonban az érzékeny hősökétől eltérően aktív szerelem. A hősnő a kényszert egyéni döntéssé konvertálja választásával:

„Bénavid csúnya ember, ’ s még rútabbá teszi elméjének idétlensége, ’ s természetének szörnyű tsúdálattossága...”²³

A hősnő meglepő döntése súlyos jelentéseket implikál. Döntése, mely az erkölcsösség igényével lép fel, még a mai olvasók erkölcsi érzékét is megdöbbeníti. Távol attól, hogy a hagyományos vallásos erkölcsöknek megfelelően, Adelájd döntése szentségtörés. A házasság szentségnek számít, így tette szentségtörés, és a hősnő tudatában is van bűnének. Adelájd gyónása Naláczai prózai változatban így szól: „Az Isten mérte én reám, hogy az a ’vétkesen végzett Házasság az én szerentsétlenségimnek forrása legyen.”²⁴ illetve

---

18 NALÁCZI 1793, *Gróf Comensnek történetei*, regényváltozat, 22. (első említés); *Gróf Comens történeteinek rövidebb elő-beszéllése*, novellaváltozat; „Luszán Kis Aszszonyt, a’kit csak Adéljád néven ismért, 92.; a dráma változat: Adelájd, Frater Ötim álruhájában.

19 Uo., „Márkés Bénavid lett a nyertes a több kérők között, minden ember álmétkodott rajta...” 49. és 93.

20 BÁRÓCZI 1982, *A próbára vetett barátság*

21 Uo., *Leonórka*

22 Uo., *Két Szerentsétlenek*

23 NALÁCZI 1793, 49.

24 NALÁCZI 1793, 83.

a drámai változat vonatkozó helye még hangsúlyosabb: „Találtam olly Férjem... kit utálnom kellett, /Illy kötés Istenem haragot érdemlett, De tapasztalám is iszonyító végét...”²⁵

A kolostor-motívum

Commens kolostorba vonulása sem vallásos okokból, penitenciaként történik, hiszen szerelmét siratni vonul kolostorba. Ott sem a vallásos gyakorlatoknak él, hanem egy valósággal fetisizta kultuszt űz halottnak hitt kedvese arcképével és levelével. Így ahelyett, hogy a zárda az érzelmekről való lemondás helye lenne, a szenvedély éltetésének helyévé válik. A legtöbb vitát a mű megjelenésekor Adelájdnak a férfikolostorba kerülése váltotta ki. A szintén szentségtörés számba menő cselekedetet a korabeli nézők hihetetlennek tartották.

Decottignies értő, kliséket lebontó olvasatában²⁶ a mű másik eredeti színfoltja Commens alakja, aki távolról sem nevezhető az ideális szerető figurájának. A hagyományos, heroikus regények idealizált férfighőseivel szemben itt olyan hőssel találkozhatunk, aki már a pszichologizáló prózát előlegezi meg. A többnyire egysíkúan ábrázolt pozitív vagy negatív férfighősök szerepkörei nem csupán felcserélődnek, hanem a negatív férfiszereplő, Commens hibái, mulasztásai árnyaltan jelennek meg. Így egy gyöngé, egoista, öntudatlanul kegyetlen jellem képe bontakozik ki a regény során. Az elutasított udvarló, ifjú Bénavidés, ezzel szemben éppen az ellentéte. Ő az, aki legrokonszenvesebben viselkedik, aki tisztelettudó és önzetlen. Míg Commens figurája állhatatlannak is bizonyul, hiszen a történet kezdetén elhagyja akkori kedvesét az új ismeretségért.

Ez az ábrázolás eredetiségén túlmenően az író, Mme de Tencin²⁷ kézjegyét viseli: a női tiltakozását, aki az egyén társadalmi elnyomottságán túl nő is, aki megkülönbözteti férfitársát. Olyan tematikus elemek kapnak e művekben teret, amelyek a magyar társadalomban csak jóval később válnak széles körben elismertté: a szerelem és házasság problematikája, az egyén szabad párválasztásának joga, a mindenféle kiszolgáltatottság (pl. szülői) elleni rugódozás, a nők jogai stb.²⁸ Naláczi hősnőjének Adelájdnak az erkölcsösség igényével elkövetett lépése, a férj kiválasztása tulajdonképp tabudöntőgető gesztus.

25 *Uo.*, 190–191.

26 DECOTTIGNIES 1970, 319. saját fordítás B. A.

27 Claudine Guérin de Tencin (1682–1749)

28 MARGÓCSY 1998, 655.

A másik tabu-téma, a travesztiáé, a fiatal özvegynek a férfikolostorban való időzése álruhában. Ez a közvetett, rejtett erotika az az eszköz, ami a drámai feszültséget növeli, és szintén a tabuk ellenében hat. A dráma a tulajdonképpeni cselekmény végkifejletével indít onnan, ahol a legnagyobb a feszültség. A Trappe-béli apátság leírásának nemhiába szentel néhány oldalt a regényváltozat, ez válik rendhagyó helyszínné a színmű esetében, a sokáig tabunak számító szereplőgárda felvonultatása (szerzetesek) a drámai feszültséget hivatottak fokozni.

D'Arnaud dramaturgiai színpadi módszerei illetve színpadi utasításai

D'Arnaud nagy leleménye, az angolok komor műfajának az átvétele. Erre ő igen büszke volt. Ezek az angol regények honosították meg a művekben a szellemek és zárkák, börtönök motívumait. D'Arnaud a rémdráma műfaját népszerűsítette, és ennek keretein belül meggyőző módon alkalmazta az elmezavar gesztusait a hatékonyság fokozására. A szerző ráérezett, hogy a különleges atmoszféra megteremtése felkészíti a nézőket a rájuk váró megrázó érzelmi viharokra és érzékenységüket is fokozza, gyengédebbé teszi. Ennek a különleges atmoszférának az összetevői pedig a „*sombre*”, a komor, és a „*terrible*”, a borzasztó.

„Mintha csak a bánatra, sötétségre születettünk volna” – vallja Naláczki is.²⁹ Később pedig így ír: „lelkünk megtelt a borzalom gyönyörűségeivel (d'horreur délicieuses).” A komor műfajban alkotni annyit jelent – konstataálja Villehervé³⁰ mint a kiválasztott cselekményt egy olyan környezetbe helyezni, amely összhangban áll a kiváltandó érzelmekkel. Ez esetben a díszlet, a kosztümök, a megvilágítás és természetesen a nyelv is az érzelmek felkelésének szolgálatában állt. Sírok, sírgödrök, koponyák, fészületek. A G. Comens három felvonása egy halotti mécses fényénél játszódik, az alagsorban, a Trappe-béli apátok temetkezési helyén, Rancé abbé sírja előtt. Befejezetlen sírok alkotják a díszletet, a cselekmény környezetét. Ez jó – véli Villehervé³¹ –, de ezt még lehet fokozni, és a továbbiakban ismerteti d'Arnaud módszereit, melyekkel el tudta érni a kívánt hatást: a szigorú csend az, ami

---

29 NALÁCZI 1793, 104.

30 VILLEHERVÉ 1920, 104.

31 VILLEHERVÉ 1920, 104.

ennek az apátságának megkülönböztető ismertetőjele. Érdekes dramaturgiai hatás, hogy a mű hősnője, Adelájd, bár mondhatni szinte a teljes történet róla szól, csak az utolsó felvonásban szólal meg mint Ötim testvér, aki halálos ágyán felfedi kilétét, hiszen ő az események, cselekmények mozgatórugója. Drámabeli szerepe rövid, de igen hatásos, döntő jelentőségű.

A dráma rendhagyó jellege a kolostorregényre jellemző helyszín kiválasztásán és a szereplőkön kívül a korabeli erkölcsökkel való szembenállásban, a tabudöntögetésben nyilvánul meg. Az egyházi szereplők tabuja is ide sorolható, az apáca, és más egyházi személyek színrevitele tilos volt, sőt még a női szereplő megjelenése is gyakran tiltva volt a színpadon.³²

A görögök pantomimjéből átvett testbeszéd, a „*l'éloquence du corps*”³³ az, ami a szenvedélyek elsődleges nyelvezetének nevezhető. Ez a módszer a lenézett patetizmus hatáskörébe tartozott, amit a színházi szerzők megvetettek.

Euthime (Ötim testvér) az álruhás Adelájd szerzetes szerepe jó példa erre. D'Arnaud szerint az ő sokáig néma szerepénél az attitűdök, gesztusok az érzelemnek olyan jeleivé váltak, melyeket a pontosság és az igazság a költészet minden gazdasága felé emel. Feltevéseit a francia előadás visszaigazolta: a híres la Dumesnile, Mlle de Garcins Euthime szerepének alakításában hatalmas sikert aratott. A dráma nagy sikere ez a hosszú ideig némaságba burkolózó karakter volt, mert ez újdonságnak számított.

A kortárs kritika szerint a III. felvonás utolsó jelenete az egyike a legszembeknek a régi és új színházban egyaránt. Senki sem olvashatja könnyhullatás nélkül. A könnyhullatás annak az új típusú érzékenységnek a jele, ami ezt az irodalmat jellemzi. Férfi- és női szereplőkre egyaránt jellemző, de az olvasóra vagy nézőközönségre is. Gyakorta jóleső könnyek ezek, amelyeket a katarzis idéz elő.

„Az egész Darabban el-terjedett annak a' szomoruságnak Neme, mely a Játék Irás Mesterségében talán a' legelső szépség.”³⁴ – állapítja meg Nalácsi. „Majd úgy lehet vélekedni, hogy inkább a' fájdalomra, és a' kedvtelenségre születettünk,”³⁵ – folytatja elmélkedését, mellyel az érzékeny műfaj létjogosultságát, életképességét igazolja. Baculard d' Arnaud módszerei alapján a melodráma egyik előfutárának tekinthető.

---

32 JÁNOS – SZATMÁRI 2007, 39.

33 VILLEHERVÉ 1920, 107.

34 NALÁCZI 1793, *Elöl-Járó-Beszéd* XXVI.

35 NALÁCZI 1793, *Elöl-Járó-Beszéd* XXVII.

Konklúziók

A szomorújáték hasznát abban látja Naláczi, hogy „magunkról való elmélkedésre szorít és a nyájas indulatot jobban tulajdonunkká teszi.” Az újfajta érzékeny irodalom jellemző hőstípusa az érzékeny hős annak az új felvilágosodott, polgári eszményeket is hordozó embereszménynek a leképezése, amely akkortájt kezdett követendő példaképként feltűnni.

Tanulmányunkban ez egy új drámai műfajban látszik megvalósulni. A címekben megjelenő műfajértelmező kifejezések fontos információkat hordoznak a műértelmezés szempontjából, ahogy azt már János Szabolcs is megállapította. D’Arnaud dramatizálása a *drame noir* drámatípust képviseli, ez utal a már említett angol hatásra, azaz a francia szerző a rémdráma műfaji körébe utalja színművét. Naláczi viszont a címléírásában *szomorú darabként* definiálja fordítását. János Szabolcs szerint a szomorú játék, a szomorú darab műfajának „lényegét a sors hatalmának alávetett vagy azzal szembeszálló hős cselekedeteinek megjelenítése képezi.”³⁶ Ez esetben a „sors” nem a klasszikus végzetképzetet és az ókori sorstragédiáknak a korban való újraelevenedését jelenti, hanem az Isten által vezérelt sorsfogalmat jelöli.

Más definíciókat figyelembe véve, a kép még tovább árnyalható. Pintér Márta Zsuzsanna szerint a „...tragédia a 60-as évektől elterjedt magyarítás szerint «Szomorú-játék».”³⁷ Tehát mindenképpen tragikus végű, de újszerű, a korban haladó szellemiséget közvetítő műfajjal állunk szemben, amely új módszereket is alkalmaz céljai megvalósításában.

Naláczi összesen két ilyen drámát írt, és mindkettő a szomorújáték műfajába tartozik. Mindkét dráma központjában érzékeny hősök állnak, a főhős, vagy mindenképp kiemelt szereppel bíró alak egy nő. Az érzékeny női hősök és az érzékeny férfiak az új eszmék szolgálatában állnak. Naláczi művének *A Szerentsétlen Szerelmeseknek* hősnője, Adelájd rendhagyó érzékeny hősnő, ezt a vonását a drámaaváltozat még inkább kiemelte, mint az idegen nyelvű, eredeti epikus mű. Ezt egy rendhagyó drámai megoldással érte el, a néma hős karakterével. Bár nyilván a dramatizálás tömörít, csak a szüzsé

---

36 JÁNOS-SZATMÁRI 2007, 100.

37 PINTÉR 2006, 220.

végkifejletét tartalmazza, az előtörténet elmarad. E történetek létjogosultságát a szerelmi tematika ellenére, már a bennünk kifejezésre jutó erkölcsi igazság hatékonysága adja.³⁸ A szüzse az érzékenység kibontakozását támogatja.

Naláczai fent említett drámája és az ezt kísérő metadiskurzusok elemzése fontos felismeréseket hozhat a 18. századi drámakutatások terén. A darab maga mondandójával és műfajával új fontos eszméket közvetített, egyidejűleg a korabeli magyar színházban a legkorszerűbb, legmodernebb műfaji formák meghonosítását is megkísérelte. Tágabb fogalmi értelmezésben ez az érzékenység új irodalmi vonulatának egyik megvalósulási formájaként is felfogható. Naláczinak a román műfaján túl az érzékeny színház megteremtése is szívügye volt. A kutatás kiszélesíthető a nyelv vizsgálatára is. A francia mű *Les Amans malheureux ou G. COMMINGE* nyelvileg és szellemiségében is hű fordítása komoly feladat elé állította testőrírónkat. Megállapítható, hogy bár nem volt hatalmas újító, Naláczai precízen megbírkózott feladatával. E tanulmányba ezek a vizsgálódások már nem férnek bele, de nyelvi-stilisztikai szempontból érdekes eredményeket hozhatnak.

Mellékletek

A tanulmányban elemzett Naláczai-művek szerkezetének bemutatása:

I.

Naláczai József: *Eufémia vagy a vallás győzedelme* 1785

1. *Ajánlás A' Nagy Erdély Országi Hajadonokhoz*, báró Naláczai József saját fogalmazásában ír ajánlót könyvéhez kimondottan a női olvasóközönség pozitív fogadtatására számítva.

2. *Elöl-Járó-Beszéd*, ahol D'Arnaud előbeszédét erősen lerövidítve adja vissza Naláczai

3. *Eufémia történeti*, a *mémoire* műfaji kategóriájába besorolt hosszabb lélegzetvételű érzelmes elbeszélés

4. *Egy Ritka, és Mulatságos Történet*, rövidebb változata a fő történetnek apróbb változtatásokkal, G. Nevü Kiss-Aszszony szerepel benne, akit vagyoni különbség miatt választanak szét szerelmétől

---

38 BÍRÓ 1998, 104.

5. *Egy Anglus író munkája szerint Eufemia esetének rövidebb jegyzése*, ahol az Atya választja el a szerelmeseket vagyoni különbség miatt és nem az Anya, s melyben mindkét fél a vallásban nyeri el a boldogságot

6. **LEVÉL** *Az Irónak Ezen Munkájáról tett szükségesebb Jegyzései Egy Barátjának szöllő Levelében*, ahol Naláczy D'Arnaud-t tolmácsolva levélformában ad meg egyes információkat többnyire a lefordítandó műre szorítkozva

7. **DRÁMA** *Eufemia, vagy-is A' Vallás Gyözedelme Szomorú Darab*, mely a történet drámai műnemben megírt változata

II. A francia dráma:

Baculard d'Arnaud: *Les Amans malheureux ou G. COMMINGE*

1. Discours préliminaire -11

2. Drame – Les amans malheureux ou le comte de Comminge 26-116

3. Lettre de Comminge a sa mere 108–122

4. Mémoire de Comte de Comminge 122–191 (Mme de Tencin)

III.

Naláczi József: *A Szerentsétlen Szerelmesek avagy G. Comens (1793)*
szomorú darab

1. Ajánlás, A' nagy Erdélyországi szép nemhez – XXI.

2. Elöl-jároló Beszéd, részben d'Arnaud Előbeszédének kivonatolása, részben Naláczi saját gondolatai – XXI

3. Le-írása a Trappéli Apát-Úrságnak – 18–103.

4. Gróf Comensnek történetei, a mémoire- román maga,

5. Gróf Comens történeteinek rövidebb elő-beszéllése – 91–103.

6. **LEVÉL** Gróf Comens levele, egy darab idővel az után, hogy a történetén által esett írja ezeket – 104–118.

7. **DRÁMA** *A Szerentsétlen Szerelmesek avagy Grof Comens szomorú darab* – 121–201.

Les drames des coeurs écrachés introdutives sur la traduction et (sur) le théâtre

La traduction (en générale), et la traduction des drames ont vecu leur âge d'or aux années 70-, du XVIII., donc ce phénomène avait apparu comme un vrai programme, (on a constaté au parcours de la recherche des années passées). Ce n'est pas une exagération d'affirmer qu'il y avait une véritable mouvement de la traduction.

„On avait traduit, pour avoir du programme.” – affirme Egyed Emese.

Les personnages sensibles font part de ce prototype, celui de l'homme éclairé, ce prototype qui fait part de la culture dramatique.

Un des buts de cette étude est justement l'analyse de traits de caractères de l'alterego scénique du personnage sensible.

Dans notre étude on avait fait l'analyse du drame noir du baron Nalácz József, principalement les caractères, comme les véhicules de la sensibilité et de ces moyens dramatiques.

Les *Recommandations* (*Dédications*) sont des avant-propos, avant les volumes, qui souvent contiennent des constatations précieuses sur l'intention de l'auteur, sur son programme de l'écrivain, sur la situation littéraire de l'époque. Nalácz avait adressé son recommandations du roman

„Les Amants malheureux, ou le Comte de Comminge”, Au Beaux Sexe de la Grande Transylvanie”, en 1797.

Nalácz avait écrit deux drames jumeaux, auprès de „Les Amans malheureux” „L'Euphémie ou la Triomphe de la religion”. Je consacre cette étude a l'analyse du premier.

Le sujet, c'est le sujet d'amour, caractéristique des romans-cloîtres, qui ressemble beaucoup a celui du drame jumeau, l'*Euphémie*, et d'un livre de succès du temps, le roman Siegwart, de Miller, traduit par Barczafalvi Szabó. Ce sont des variantes de sujets, d'histoire qui vivent l'un auprès l'autre, des adaptations de l'épique au drame. Ceci ont des fins différentes, mais le trait commun c'est que les amants ne restent ensemble jamais.

La plupart des discussions ont été provoqué par le séjour d'Adélaïde au couvent des hommes, fait considéré un sacrilège par le public contemporain.

Dans ces oeuvres apparaissent des thèmes qui dans la société hongroise deviennent bien plus tard reconnus: les problèmes de l'amour et du mariage, le droit de l'individu de choisir son partenaire, tous les types de vulnérabilité (celle des parents par ex.), le droit des femmes etc.

La recherche peut étendre a l'analyse de la langue aussi. La traduction du texte français a posé de sérieux problèmes. On peut constater – malgré le fait qu'il ne fut pas un novateur –, Naláczi avait suivi ponctuellement son but.

L'analyse de la langue cette fois – ci ne fait pas partie de cette étude, mais dans un proche avenir elle peut y ajouter des importants résultats.